

MS GESUITICO 522 I NEPOZNATA POVIJEST MARULIĆEVA *REPERTORIJA*

Neven Jovanović

UDK: 091.14Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Neven Jovanović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb
neven.jovanovic@ffzg.unizg.hr

Rad opisuje i interpretira materijalne i tekstološke aspekte autografa Marulićeva *Repertorija*, rukopisnog kodeksa MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II). Analizirani su aspekti: format (tzv. *vachetta*), struktura po sveščićima i njihov uvez, vrste papira razlikovane po vodenim znakovima (filigranima), mijene tinte kojom je Marulić pisao te vrste, vrijeme nastanka i autorstvo marginalnih bilježaka.

Ključne riječi: Marko Marulić, rukopisni kodeks, materijalni aspekti kodeksa, struktura sveščića rukopisa, format *vachetta*, vodeni znakovi papira, tinta, likovne i tekstualne marginalne bilješke

Rukopisni kodeks MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), jedini izvor za Marulićev *Repertorij* i ujedno Marulićev autograf, nema adekvatan kodikološki opis (opis formata i strukture, vodenih znakova i vrste papira) niti potpun opis oblikovanja, pisma i marginalija. Takvi opisi, međutim, nisu samo redovan dio posla knjižničara; u slučaju *Repertorija* oni doprinose razumijevanju nastanka djela i povijesti njegove upotrebe.¹

¹ Ovaj je rad dio projekta koji je financiran sredstvima programa Europske unije za istraživanje i inovacije Obzor 2020 (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult).

1. Format

Kodeks MS Gesuitico 522 većim je dijelom formata 318 x 106 mm (prema listu 5; ima i listova manjih dimenzija). Format je prvog opisivača, Ferdu Šišića, 1923. pomalo zbunio, nije znao točno kako da ga opiše: »formatata takova, kao da bismo mi prelomili naš obični tabak papira za pisanje«. Sedamdeset i pet godina kasnije priređivač izdanja, Branimir Glavičić, tek je neodređeno nagovijestio da je rukopis »duguljasta oblika«.² Pa ipak, u razdoblju između Šišića i Glavičića 1979. format je kontekstualizirao i jasno odredio Zvonimir Kulundžić:

Takav oblik kodeksa (...) nazvan vakete (prema talijanskom vacca = krava, jer su bili uvezani u kravlju kožu), bio je u ono vrijeme uobičajen u našim krajevima; osobito za računske knjige bratovština i razne druge bilježnice praktičnog, dakle neknjiževnog karaktera. Prema ličnom saopćenju Cvite Fiskovića u Dalmaciji, osobito u Splitu, Trogiru i Zadru, sačuvano je cca tisuću i dvije stotine takvih vaketa.³

Dalmatinski kodeksi formata vaketa koje spominju Kulundžić i Fisković pisani su i glagoljicom, i nastajali su nakon Marulićeva doba; sačuvani su takvi rukopisi *Stanja duša* iz, primjerice, Žmana, Sali, Ista, Murvice, Dikla, Pakoštana.

S druge strane Jadrana, prema podacima kataloga talijanskih knjižnica i knjižara, formatom vaketa (*vacchetta*) pisari su se koristili i za znanstvena, historografska i književna djela. Navodim nekoliko primjera. Takvog su formata jedan ilustrirani rukopis komentiranog prvog pjevanja Danteove *Božanstvene komedije* nastao 1326–1375 (Firenca, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 90 inf. 42); jedan *Vocabularium hebraicum et latinum*, djelomično ispisan rukom samog autora, firentinskog pjesnika Girolama Benivienija (1453–1542; kodeks je kratko opisan u jednom devetnaestostoljetnom prodajnom knjižarskom katalogu);⁴ jedan kodeks Camilla Capilupija (1531–1603) s ulomkom talijanskog prijevoda Aristotelove *Retorike*, prikazom poslanstva Alfonsa Bonacciuolija kod pape Klementa VII. te Capilupijevim autografom abecedno (prema prvoj riječi teksta ili naslova) organizirane zbirke anegdota o papama, vladarima, poslanicima i drugim suvremenicima (Rim, Biblioteca nazionale centrale, Vittorio Emanuele, Vitt. Em. 1062).

Vežu *vacchetta* i znanstvenog rada posebno ističe okolnost da je u tom formatu tridesetak od oko stotinu i pedeset sačuvanih kodeksa bolonjskog prirodo-

² Ferdo Šišić, »Nepoznato Marulićevo djelo«, *Jugoslavenska njiva*, 7 (1923), 1, 40–41; Branimir Glavičić, »Predgovor«, Rep I, IX.

³ Zvonimir Kulundžić, »Problematika autografa Marka Marulića«, *Ta rič hrvacka... Rasprave iz starije hrvatske književnosti od Marulića do Matoša*, sv. II, Nezavisna autorska naklada, Zagreb, 1979, 17–145, 78.

⁴ *Catalogo delle edizioni del secolo 15. delle Aldine e dei codici manoscritti vendibili presso Giuseppe Molini*, Firenze: All'insegna di Dante, 1835, s. 11: »in fol. bislungo a vacchetta«.

znanstvenika i kolekcionara Ulissea Aldrovandija (1522–1605). Format *vacchetta* imaju, primjerice, Aldrovandijeve opsežne *Observationes variae* (32 sveska, c. 1566–1604, br. 36 u Fratijevu katalogu) te *Epitome lectionum* (izvaci Aldrovandijevih sveučilišnih predavanja, 14 svezaka, br. 141 kod Fratija).⁵

Birajući za *Repertorij* »duguljasti« format »prelomljenog tabaka« – format posebno prikladan za organizaciju kraćih dvodijelnih zapisa, bilo da se zapisuju predmeti i njihove cijene, imena osoba i datumi njihova krštenja, pojmovi i brojevi stranica na kojima se javljaju, ili abecedno poredane leme i njihova tumačenja – Marulić se očito uklapao u ranonovovjekovnu (osobito talijansku) tradiciju informatičkih pomagala kojima su se koristili kako poslovni ljudi i administratori svih vrsta, tako i znanstvenici i književnici.

2. Struktura kodeksa

Strukturu svakog kodeksa kao fizičkog predmeta određuju vrsta i organizacija svešćića od kojih je sastavljen. Svešćići (*fasciculi*) skupovi su presavijenih listova papira i načelno imaju paran broj listova (neparan broj ukazuje da neki list manjka; takvi su u MS Gesuitico 522 svešćić 316–324, koji ima 5+4 listova, i svešćić 439–453).

U slučaju MS Gesuitico 522 prikaz podjele na svešćiće objašnjava zašto su pojedini listovi prazni. Marulić se, naime, trudio da se granice početnih slova natuknica podudaraju s granicama svešćića; novo slovo uvijek počinje na prvoj *recto* stranici novog svešćića. Prve su stranice pojedinih svešćića (npr. 114r, gdje počinje slovo E) pritom više oštećene, izlizane ili uprljane; ovo je indicija za fazu u povijesti kodeksa. Podjela na svešćiće pomaže da razumijemo i što se dogodilo prilikom poznate zabune pri uvezu početka kodeksa.

Najprije treba dati sam opis podjele. Ms Gesuitico 422 u sadašnjem stanju ima 50 svešćića. Prevladavaju kvinioni (5', svešćići od 5+5 listova), kojih je 31, i kvaternioni (4', 4+4 lista), kojih ima 16. Svešćić 1 sada je duernion (2', 2+2 lista), svešćić 2 ternion (3', 3+3), svešćić 3 bifolij (1', 1+1). U posljednji (krnji) kvinion umetnut je, između folija 444 i 451, formatom manji svešćić ternion s (drugim) popisom rimskih careva progonitelja kršćana i ranokršćanskih mučenika, *Romani imperatores qui persecuti sunt Ecclesiam quique sub singulis martyres facti* (f. 445–450). Raspored svešćića prema sadašnjim brojevima folija i početnim slovima skupina natuknica pregledno pokazuje **Tablica 1**.

⁵ Lodovico Frati, *Catalogo dei manoscritti di Ulisse Aldrovandi*, Zanichelli, Bologna, 1907. Navodim, kao kuriozitet, da je u formatu *vacchetta* i knjiga računa domaćinstva i laboratorija Galilea Galileija iz razdoblja 1598–1610 (Firenze, Biblioteca nazionale centrale, Ms. Gal. 26).

Tablica 1. Sveščići cod. MS Gesuitico 522 prema tipu i broju folija, s podjelom na slova, opažanjima vodenih znakova i napomenama. U četvrtom se stupcu iza kose crte navodi naslov prve natuknice u sveščiću, a kratica cont. (*continuitur*) znači da se nastavlja natuknica iz prethodnog sveščića.

Redni broj sveščića	Tip	Foliji	Slovo, napomene	Vodeni znakovi, cjelovitost, napomene
1	2'	(sada) 2–3	Kraj popisa natuknica (<i>Religio – Humilitas</i> , f. 2r); popis autora (f. 2v); A (f. 3, <i>Biblia / Apostoli</i> cont.)	
2	3'	(sada) 4–9	A1 (<i>Plinius / Auaritia</i> cont.)	vodeni znak kruna (f. 7, 8)
3	1'	(sada) 10–11	A2 (<i>Biblia / Aduersa</i> cont.; na f. 11 naslov <i>REPERTORIUM</i> i početak popisa, <i>Plinius / Agricola</i>)	kruna (11)
4	5'	12–21	A3 (<i>Lucas / Aduersa</i>)	vaga ravni tasovi (12, 14)
5	5'	22–31	A4 (<i>Laertius / Auaritia</i> cont.)	vaga okrugli tasovi (28, 29)
6	5'	32–41	B1 (<i>Plinius / Beneficium</i>)	kruna (34, 38, 41)
7	4'	42–49	B2 (<i>Marcus Antonius Sabellicus / Bellum</i> cont.)	vaga okrugli tasovi (43, 46), vaga ravni tasovi (44); loš papir 42, 46, 47
8	5'	50–59	C1 (<i>Plinius / Consortium</i>)	kruna (51, 53, 59)
9	5'	60–69	C2 (<i>Marcus / Constantia</i>)	vaga ravni tasovi (62), vaga okrugli tasovi (64); loš papir
10	4'	70–77	C3 (<i>Marcus Antonius Sabellicus / Clementia</i> cont.)	vaga okrugli tasovi (76, 77)
11	5'	78–87	D1 (<i>Plinius / Diligentia</i>)	kruna (78)
12	5'	88–97	D2 (<i>Lucas / Diues</i> cont.)	kruna (89), vaga ravni tasovi (92, 94, 96); loš papir 88–90, 94–97
13	4'	98–105	D3 (<i>Vite Plutarchi / Dolor</i> cont.)	vaga okrugli tasovi (104, 105)
14	4'	106–113	D4 (<i>Ex secunda commentariorum Hieronymi / Deus</i> cont.)	šešir (110, 113)
15	5'	114–123	E1 (<i>Plinius / Eger</i>)	kruna (121)

16	4'	124–131	E2 (<i>Ex secunda commentariorum / Heretici cont.</i>)	šešir (128, 130)
17	5'	132–141	F1 (<i>Plinius / Fortuna</i>)	kruna (137, 140)
18	4'	142–149	F2 (<i>Seneca / Formosus cont.</i>)	vaga ravni tasovi (144, 146, 149); loš papir
19	4'	150–157	F3 (<i>Ex secunda commentariorum / Fides cont.</i>)	šešir (154, 156)
20	5'	158–167	G1 (<i>Plinius / Gloria</i>)	kruna (164), šešir (167?)
21	4'	168–175	G2 (<i>Prima commentariorum Hieronymi / Gentiles cont.</i>)	šešir (173, 174)
22	5'	176–185	I1 (<i>Plinius / Iudex</i>)	
23	5'	186–195	I2 (<i>Biblia / Iudei</i>)	vaga ravni tasovi (187, 191); loš papir
24	4'	196–203	I3 (<i>Laetius / Imprudens</i>)	vaga okrugli tasovi (196, 198)
25	4'	204–211	I4 (<i>Ex secunda commentariorum / Interpres</i>)	šešir (211)
26	5'	212–221	L1 (<i>Plinius / Lis</i>)	kruna (214)
27	5'	222–231	L2 (<i>Plato / Libertas</i>)	vaga okrugli tasovi (226, 228), vaga ravni tasovi (231)
28	4'	232–239	L3 (<i>Ex secunda commentariorum / Labor cont.</i>)	šešir (237, 238, 239)
29	5'	240–249	M1 (<i>Plinius / Mundus</i>)	kruna (245, 247, 249)
30	5'	250–259	M2 (<i>Biblia / Mulcta cont.</i>)	kruna (251, 256)
31	4'	260–267	M3 (<i>Seneca / Medicus cont.</i>)	vaga ravni tasovi (265, 266); f. 260, 261 / 266, 267 loš papir
32	5'	268–277	M4 (<i>Lactantius Firmianus / Mundus</i>)	vaga okrugli tasovi (268)
33	5'	278–287	M5 (<i>Prima commentariorum Hieronymi / Mendacium</i>)	šešir (285, 287)
34	5'	288–297	N1 (<i>Plinius / Nobilis</i>)	kruna (294, 296)
35	5'	298–307	O1 (<i>Plinius / Oratio</i>)	kruna (306, 307)
36	4'	308–315	O2 (<i>Lactantius Firmianus / Oratio</i>)	vaga okrugli tasovi (308)
37	5'	316–324	P1 (<i>Plinius / Pax</i>)	sveščić krnj, 5+4; između f. 323 i 324 talon umjesto odrezanog lista

38	5'	325–334	P2 (<i>Biblia / Pietas</i> cont.)	
39	5'	335–344	P3 (<i>Mattheus / Pietas</i> cont.)	vaga ravni tasovi (342); loš papir
40	5'	345–354	P4 (<i>Ad Corinthios II / Passio Domini</i>)	vaga ravni tasovi (345, 352); loš papir
41	5'	355–364	P5 (<i>Laertius / Patientia</i> cont.)	
42	4'	365–372	P6 (<i>Secunda commentariorum Hieronymi / Pax</i> cont.)	
43	5'	373–382	R1 (<i>Plinius / Religio</i>)	
44	4'	383–390	R2 (<i>Marcus Antonius Sabellicus / Rex</i> cont.)	vaga okrugli tasovi (390)
45	5'	391–400	S1 (<i>Plinius / Sapiens</i>)	kruna (400)
46	5'	401–410	S2 (<i>Ioannes / Spiritus Sanctus</i> cont.)	vaga ravni tasovi (409, 410); loš papir
47	4'	411–418	S3 (<i>Prima commentariorum Hieronymi / Sapiens</i> cont.)	vaga okrugli tasovi (417, 418)
48	5'	419–428	T1 (<i>Plinius / Temperantia</i>)	
49	5'	429–438	V1 (<i>Plinius / Vaticinium</i>)	kruna (431)
50	5'	439–453	V2 (<i>Marcus Antonius Sabellicus / Victoria</i> cont.), <i>Martires Christi</i> (443–453)	svešćić krnj, 4+5 (ne računajući umetnuti svešćić manjeg formata)
50a	3'	445–450	<i>Romani imperatores qui persecuti sunt Ecclesiam quique sub singulis martyres facti</i>	svešćić umetnut između f. 444 i 451

Spomenute pohabanije prve stranice pojedinih svešćića, kao i marginalije koje su upisane vrlo blizu uvezu – na prostoru koji je u debeloj knjizi teško dostupan – idu u prilog pretpostavci Bratislava Lučina da se *Repertorij*, u neuvezanom obliku, krije upravo pod stavkom *Ex auctoribus dicta, libelli parui n.o 4* iz inventara knjiga priloženog Marulićevoj oporuci.⁶ »Broj 4« iz navoda inventara

⁶ Marko Marulić, »Marci Maruli testamentum«, CM XIV (2005), 25–71, 68. Pretpostavka u Bratislav Lučin, »Studia humanitatis u Marulićevoj knjižnici«. CM VI (1997), 170–203, 199. Slično je, spekulirajući tek djelomično točno, iznio već Berić, nagađajući da dvije stavke iz Oporuke i Inventara označavaju isto: »prema sadržaju, koji ukratko donosi Šišić, prije bi taj rukopis odgovarao onome djelu iz Marulova popisa pod naslovom 'Eleganter dicta ex auctoribus' ili kako ga nazivaju izvršitelji oporuke u svom popisu 'Ex auctoribus dicta, libelli parvi'« (Dušan Berić, »Prilog bibliografiji Marka Marula Pečenića«, *Hrvatsko kolo*, 3 (1950), 3, 497–510, 509). Drugu stavku koja je bila kandidat za *Repertorij*, *Eleganter dicta ex autorib(us)* (Marulić, n. dj. 42), Lučin je identificirao kao izdanje *Margarita poetica* Albrechta von Eyba (Bratislav Lučin, *Jedan*

označavao bi četiri skupa svešćića, od kojih je svaki mogao imati po stotinjak folija (u tom slučaju, prvi bi skup obasezao 14 svešćića A–D, drugi možda 11 svešćića E–I, treći 11 svešćića L–O, četvrti 14 svešćića P–V). Takvim se neukoričenim skupovima Marulić koristio dok su stajali na njegovu stolu ili polici. Kad je netko kasnije htio sve svešćiće zajedno uvezati (ili preuvezati), došlo je do pogreške, dijelom prouzročene i oštećenjem prvog svešćića. Lučin je 2019. pretpostavio da se dogodilo sljedeće:

na početku kodeksa bio je danas izgubljen bifolij na kojem je bio popis pojmova od A do uključivo Q. Današnji »2r« (popis pojmova od *Religio* do kraja) i »2v« (popis autora) zapravo čine prvi list prvoga kviniona – 1rv. Taj se kvinion razvezao pa su prvi i posljednji njegov list (1 i 10) uvezani napose; sada su to listovi »2« i »3«. Unutarnji listovi kviniona (2–9) postali su dakle kvaternion. Iz njega je izdvojen vanjski dvolist (2 i 9). On je presavijen unatrag i postao je današnji »10« i »11«. Preostali listovi (3–8) uvezani su kao današnji »4–9«.⁷

Lučinovu rekonstrukciju potvrdila je moja autopsija u rimskoj Biblioteca nazionale centrale u studenom 2023. Između sadašnjih folija 10 i 11 MS Gesuitico 522 vide se, kad se kodeks jače rastvori, končići uveza za koje je Lučin predvidio da će tamo biti.

Zbrka s uvezom, u svakom slučaju, nešto je što bi teško tolerirao sam autor djela. Do nje je najvjerojatnije došlo pošto kodeks više nije bio u Marulićevu posjedu.

*model humanističke recepcije klasične antike: »In epigrammata priscorum commentarius« Marka Marulića, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet, Zagreb, 2011, 98, 105; isti, »Implicitni izvori u Marulićevu Tumaču uz natpise starih: Niccolò Perotti, Pomponio Leto i drugi«. CM XXI (2012), 143–83, 153, 160). Teza Franza Posseta da se *Repertorij* javlja kao *Rep(er)torium historiar(um) p(er) alphab(etum)* u odjeljku oporuke pod naslovom *Historici* (Marulić, n. dj. 42) ne može se, smatram, ni dokazati ni opovrgnuti, ali, obzirom da su za Marulića *historici* Livije, Valerije Maksim, Tukidid, Sabellico – no nipošto Biblija, Jeronim, Laktancije, Vergilije, Ciceron – teza se čini malo vjerojatnom (i sam se Posset tome ponešto čudi, Franz Posset, *Marcus Marulus and the Biblia Latina of 1489: an approach to his biblical hermeneutics*, Böhlau Verlag, Köln, 2013, 124; isti, »The 'Rock'. Marcus Marulus' Theological Patrimony Concerning the Interpretation of 'You Are Peter and Upon This Rock I Will Build My Church'«, CM XXIII (2014), 213–30: 226: »we find that he included the Repertorium under 'historical' texts, Historici. This might be misleading«).*

⁷ B. Lučin u privatnoj poruci elektroničke pošte, 15. srpnja 2019. Zahvaljujem kolegi koji mi je dozvolio da njegovu rekonstrukciju uključim u svoj rad. – Možda je prilikom uvezivanja priređena i neka od dviju cedulja na kojima je sačuvan, tuđom rukom prepisan (drugi put i preoblikovan) Marulićev zapis o vlastoručnom radu na *Repertoriju*, no to su nepotvrdive spekulacije.

3. Vrste papira

Analiza strukture kodeksa pokazuje i da se MS Gesuitico 522 sastoji od različitih vrsta papira; one se razlikuju po vodenim znakovima (filigranima)⁸, ali i po kvaliteti. Livia Martinoli i Carla Casetti, knjižničarke Biblioteca nazionale centrale u Rimu, u kataložnom opisu kodeksa iz 2017. (izmijenjenom 2024. i dostupnom na internetu) identificirale su sljedeće vodene znakove:

corona sormontata da una croce (c. 38), simile a Briquet n. 4803; bilancia inscritta in un cerchio sormontato da una catena (c. 390), simile a Briquet n. 2538; mano (c. 453); filigrana non identificata (c. 128).⁹

Istraživanje kodeksa u studenom 2023. omogućilo mi je da ovaj opis dopunim i da ponudim ponešto drugačije podatke. Kao što se vidi iz **Tablice 1**, prvi sveščić svakog slova *Repertorija* najčešće uključuje papir s vodenim znakom »kruna s tri vrha (šiljata ili s biserima) i dva poluvrha« (Briquet), odnosno, prema opisu zbirke *Piccard-Online*, »kruna bez okvira nad kojom je dvokonturni latinski križ, bez dodatnih znakova, s jednostrukim obručem«.¹⁰ Taj znak, u kataložkom opisu identificiran kao Briquet 4803 (potvrđen u Veneciji 1493), smatram najbližijim onom koji je u mrežno dostupnoj zbirci *Wasserzeichen-Informationssystem* (WZIS), u spomenutoj cjelini *Piccard-Online*, registriran pod oznakom AT3800-PO-51632 (**Slika 1**); njegova je upotreba (u nekoliko varijanata) zabilježena u Innsbrucku, Bolzanu i Landshutu 1489–1491. Znak koji je u kataložkom opisu određen kao sličan Briquetovu br. 2538 (»Balance inscrite dans un cercle à plateaux circulaires suspendus à l'attache médiane«, potvrđen u Ferrari 1497) zbog izvedbe srednjeg dijela vage (na koji su obješeni tasovi) još više sliči Lihačoveljevu br. 3031, potvrđenom u Veneciji 1495. (**Slika 2**). Varijantu vodenog znaka vage s ravnim, ne kružnim tasovima, ali sa zvijezdom na vrhu (koju kataložki opis ne registrira) našao sam u WZIS DE4215-PO-117196, potvrđenu u Karlsruheu 1506. (**Slika 3**). Vodeni znak šešira, koji se redovno javlja u posljednjem sveščiću slova (a kataložki ga opis bilježi kao »neidentificirani filigran« na f. 128), prepoznao sam kao sličan

⁸ O filigranima vidi npr. Gwyneth Endersby, »Patterns in Paper: An Introduction to Watermarks Found within Record Office Collections«, *North Yorkshire County Record Office* (blog), 14. ožujka 2023, Internet (pristupljeno 5. studenoga 2024).

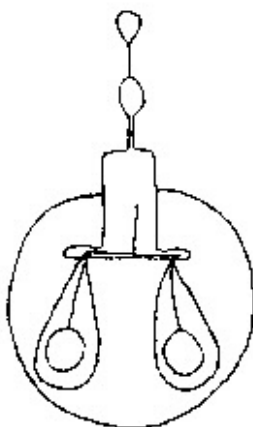
⁹ Livia Martinoli i Carla Casetti, »Roma, Biblioteca nazionale centrale, Gesuitico, Ges. 522«, *Manus Online. Manoscritti delle biblioteche italiane*, Istituto centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane, Rim, Internet (pristupljeno 3. travnja 2025).

¹⁰ Ovdje i nadalje informacije o pojedinim filigranima donosim prema *Wasserzeichen-Informationssystem*, Landesarchiv Baden-Württemberg, Stuttgart, Internet (pristupljeno 1. travnja 2025) i *Bernstein – The Memory of Paper*, The Bernstein Consortium, Commission for Scientific Visualization (VISKOM), Austrijska akademija znanosti, Beč, Internet (pristupljeno 1. travnja 2025).

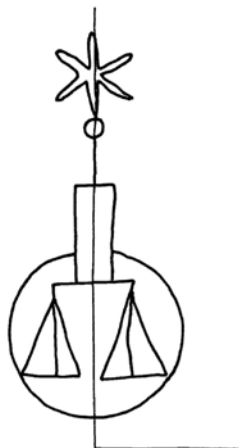
Briquetovu 3404, potvrđenom u Udinama 1503. (**Slika 4**). Vodeni znak ruke, koji kataloški opis bilježi na posljednjem listu kodeksa, nisam uočio niti identificirao.

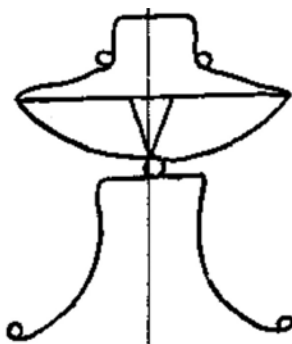
Slika 1: WZIS AT3800-PO-51632 / Briquet 4803, filigran krune bez okvira na kojoj je dvokonturni latinski križ, potvrđen u Innsbrucku, Bolzanu, Landshutu i Veneciji 1489–1493. Izvor: *Wasserzeichen-Informationssystem*, Landesarchiv Baden-Württemberg, Stuttgart, Internet (pristupljeno 1. travnja 2025).

Slika 2: Lihačov 3031 / Briquet 2538, filigran vage u krugu s kružnim tasovima, potvrđen u Veneciji 1495. Izvor: *Bernstein – The Memory of Paper*, The Bernstein Consortium, Commission for Scientific Visualization (VISKOM), Austrijska akademija znanosti, Beč, Internet (pristupljeno 1. travnja 2025).

Slika 3: WZIS DE4215-PO-117196, filigran vage u krugu s ravnim tasovima i zvijezdom na vrhu, potvrđen u Karlsruheu 1506. Izvor: *Wasserzeichen-Informationssystem*, Landesarchiv Baden-Württemberg, Stuttgart, Internet (pristupljeno 1. travnja 2025).

Slika 4: Briquet 3404, filigran šešira, potvrđen u Udinama 1503. Izvor: *Bernstein – The Memory of Paper*, The Bernstein Consortium, Commission for Scientific Visualization (VISKOM), Austrijska akademija znanosti, Beč, Internet (pristupljeno 1. travnja 2025).

Vaga i šešir dva su od četiri najčešća vodena znaka na papiru korištenom u mletačkim inkunabulama, koji se proizvodio u brojnim mlinovima pored Lago di Garda. Vaga je najčešća, šešir je na trećem mjestu (po učestalosti drugi znak jest volovska glava, a četvrti sidro).

Raspon godina u kojima su u drugim (datiranim) ispravama i rukopisima potvrđeni vođeni znakovi papira Marulićeva kodeksa, 1489–1506, nalazi se unutar raspona koji je uspostavila Novakovićeva rekonstrukcija, izvedena prvenstveno prema datumima izdanja ekscerpiranih knjiga: »Marulić je *Repertorij* počeo sastavljati ranih osamdesetih godina petnaestoga stoljeća, a bilješke u nj unosio je još u posljednjem desetljeću života, zacijelo poslije 1515.«¹¹

Vođeni znakovi otkrivaju da su pojedini svešćići MS Gesuitico 522 sastavljeni od različitih vrsta papira; u svešćićima 7 (f. 42–49), 9 (60–69) i 27 (222–231) opažamo dvije vrste vage, u svešćiću 12 (88–97) zajedno su listovi s krunom i listovi s vagom, a u 20 (158–167) listovi s krunom i listovi sa šeširom. S izuzetkom ovog posljednjega, svešćića 20 (koji je prvi za slovo G), svi su ostali mješoviti ujedno *drugi po redu* svešćići pojedinih slova.

Znak vage s ravnim tasovima susreće se na papirima na kojima je – vjerojatno zbog kombinacije starenja, vlage, kemijskih svojstava specifične tinte i poroznosti papira – tinta s jedne strane prodrila na drugu toliko da je došlo do neugodne degradacije,¹² a i papir je izrazito požutio; kao što se vidi iz **Tablice 1**, to su osobito svešćići 7, 9, 18, 23, 31, 39, 40, 46, 47. Za nesreću, ondje su većinom Marulićevi ispisi iz Biblije i Jeronimovih djela, gdje su reci posebno zbijeni, a slova sitna. Kombinacija ovih otežavajućih faktora čini te dijelove *Repertorija* iznimno teško čitljivima.

4. Način rada, čistopis i promjene tinte

Kodeks *Repertorija* nastajao je u dugom razdoblju; sjetimo se, Novaković to razdoblje vidi kao tri desetljeća ili više. Tijekom tridesetak godina Marulić se svojem kodeksu opetovano vraćao, u svakom navratu unoseći u svaki svešćić izvatke iz nove knjige, i to susljedno – pod pojedinim bi slovom novu cjelinu počinjao neposredno nakon prethodne, popunjavajući sav slobodan prostor, bez praznina. Izvaci su bili objedinjeni pod imenom autora i (rjeđe) naslovom djela, a organizirani po abecedno poredanim natuknicama koje počinju istim slovom. Prepisivani su učisto iz radnih bilježaka.¹³

U kodeksu *Repertorija* Marulić je pisao tintom raznih boja i nijansi; uvid u najuočljivije mijene tinte (za prva četiri slova) pruža **Tablica 2**.

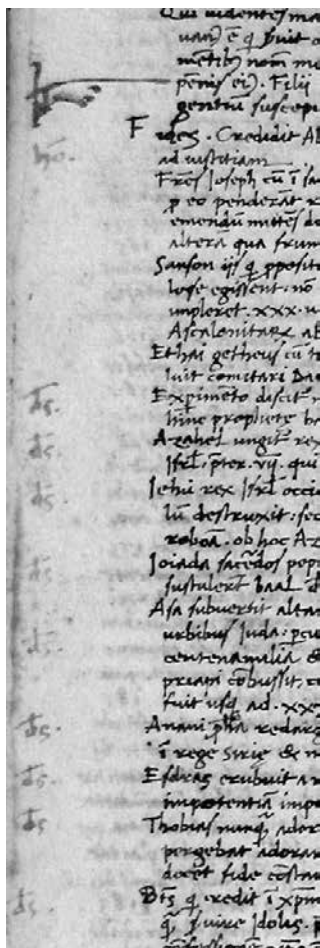
¹¹ Darko Novaković, »Zašto nam je važan Marulićev *Repertorij*?« CM VII (1998), 9–24, 20.

¹² Muhammad Hanif i dr. »Document Bleed-Through Removal Using Sparse Image Inpainting«, 2018 13th IAPR International Workshop on Document Analysis Systems (DAS), Vienna, 2018, 281–86.

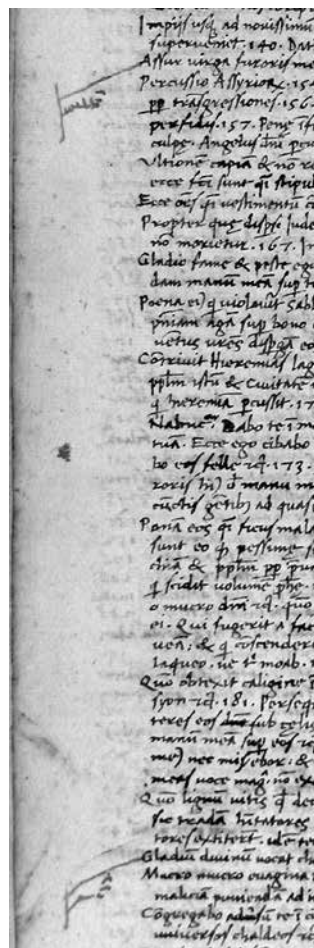
¹³ Novaković, n. dj. (11), Glavičić, n. dj. (2).

Tablica 2: Foliji i ekscerpirana djela *Repertorija* kod kojih se u autografu mijenja boja ili nijansa tinte.

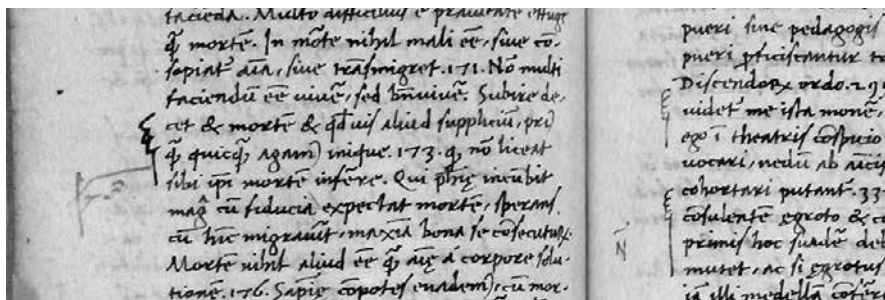
Foliji / Ekscerpirano djelo		Boja tinte
Slovo		
A		
11	Naslov <i>Plinius</i>	tamnija smeđa, crna (naslovi: crvena, izbljedjela do svijetlosmeđe)
5v–6	<i>Fab. Quintilianus</i>	siva (naslovi: crvenoljubičasta, manje izbljedjela)
6r	<i>Tullius in Tusculanis</i>	smeđa
6v	<i>Tullius de finibus bon. & mal.</i>	crna (naslovi: svijetlosmeđa)
14r	<i>Seneca</i>	svijetlosmeđa
15v	<i>Plato</i>	crna
19r	<i>Probl. Plutarchi</i>	smeđa
	<i>A. Gelius</i>	crna
21r	<i>Laertius</i>	svijetlosiva (naslov: blijedocrvena)
23r	<i>Polibius</i>	tamnosmeđa
25v	<i>Ciceronis opuscula</i>	svjetlije smeđa
26r	<i>Thucidides</i>	tamnije smeđa
26v	<i>Phalaris</i>	svjetlije smeđa
26v	<i>Oratius in epistulis</i>	tamnije smeđa
26v	<i>Ex apol. Tertulliani</i>	siva
26v	<i>Ex prima parte comm. b. Hier.</i>	sivosmeđa
30r	<i>Eusebius de preparatione euangelica</i>	crna
30v	<i>Aurelius Augustinus</i>	svjetlije siva
30v	<Origenes> (naslov izostavljen)	smeđa
31r	<i>Higinus</i>	siva
31r	<i>Herodotus</i>	crno-crvenkasta
B		
32r	<i>Plinius</i> (naslovi crvenom tintom)	crna
33r	<i>Fab. Quintilianus in decl.</i>	siva
33r	<i>Tullius in Tusculanis</i>	sivosmeđa
33v	<i>Tullius de finibus</i>	crnosmeđa
37v	<i>Seneca</i>	sivosmeđa
39r	<i>Plato</i>	crnosmeđa
39v	<i>Probl. Plutarchi</i>	smeđa
39v	<i>A. Gelius</i>	crna
40v	<i>Laertius</i>	sivlja
41v	<i>Polibius</i>	tamnosmeđa
43r	<i>Ciceronis opuscula</i>	siva
43v	<i>Thucidides</i>	crnosmeđa
43v	<i>Oratius in epistulis</i>	crnosmeđa tamnija
43v	<i>Ex Vergilio</i>	crnosiva
43v	<i>Prima com. Hyer.</i>	smedecrna
46r	<i>Iosephus de historia Iudeorum</i>	smeđa
46r	<i>Eusebius de preparatione euangelica</i>	crna
46r	<i>Aurelius Augustinus</i>	siva, varira
46r	<Origenes>	svijetlosmeđa

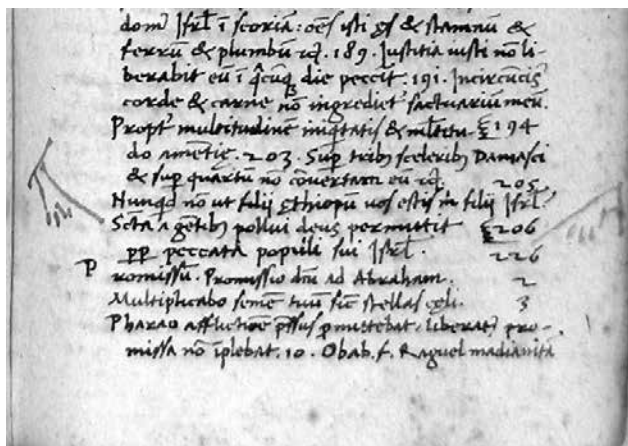
Slika 6: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 135v (= Rep I, 387, *Biblia*), detalj. Na lijevoj margini Marulićeva »slikarski« izrađena, naknadno dodana ručica uz *Filii Israel inuidentes felicitati gentium susceperunt ritus eorum* 217. (u Rep I naznačena strelicom) i niz kratkih naknadnih zapisa *ho(mo)* i *d(eu)s* (nisu zabilježeni u Rep I). Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

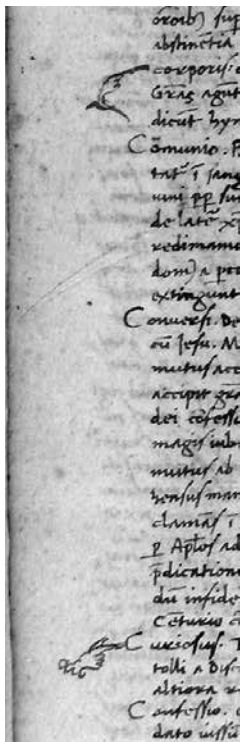
Slika 7: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 249v (= Rep II, 219–220, *Biblia*), detalj. Na lijevoj margini dvije Marulićeve različito oblikovane, naknadno dodane ručice (obje naznačene strelicom u Rep II), prva uz *Assur uirga furoris mei et baculus ipse est* 153, druga uz *Gladium diuinum uocat Chaldeos contra Israel* 188. Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

Slika 8: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 262v–263r (= Rep II, 260–262, *Plato*), detalj. Na lijevim marginama četiri Marulićeva naknadno dodane likovne bilješke, na 262v ručica i vitica (različitim tintama, u Rep II samo ručica naznačena strelicom) uz *Subire decet et mortem et quoduis aliud supplicium, priusquam quicquam agamus inique 173.* / *Quod non liceat sibi ipsi mortem inferre* (itd.). Na 263r dvije vitice i oznaka N (Nota; u Rep II vitice naznačene strelicama), uz *Ridiculum tibi forte uidetur me ista monere, cum tibi sint nota* (itd.). / *Reor equidem hominem consulentem egroto et circa uictum intemperato imprimis hoc suadere debere* (itd.). Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

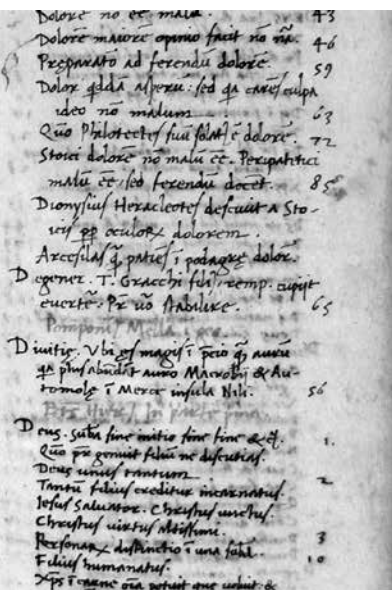
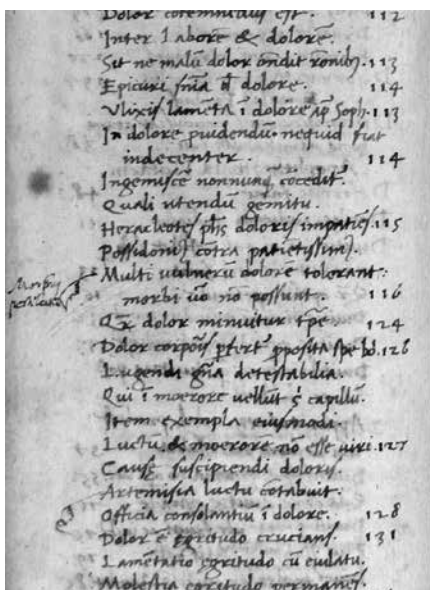
Slika 9: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 333r (= Rep III, 54, *Biblia*), detalj. Na svakoj margini po jedna Marulićeva naknadno dodana ručica (nijedna nije naznačena u Rep III) uz isto mjesto: *Sancta a gentibus pollui Deus permittit propter peccata populi sui Israel 226*. Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

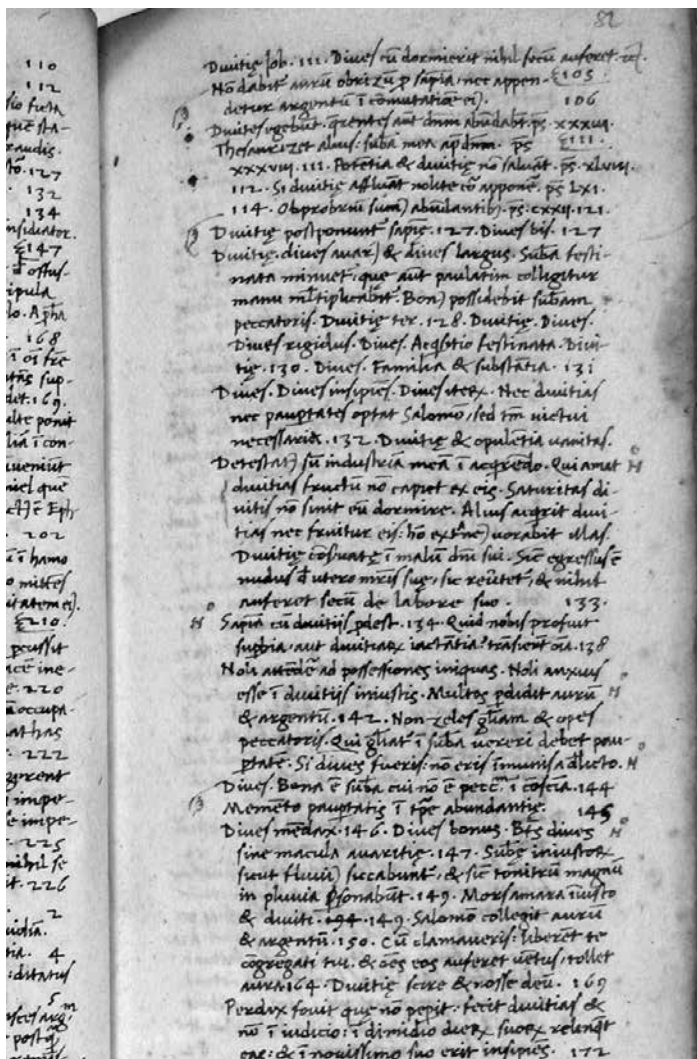

Slika 12: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 59v (= Rep I, 186–187, Marcus), detalj. Na marginama dvije različite ručice drugom tintom i tuđom rukom (u Rep I prva naznačena strelicom, druga nikako). Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

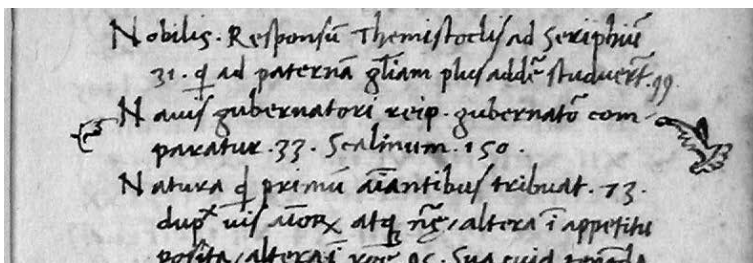
Slika 13: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 79v–80r (= Rep I, 244–245, Tullius in Tusculanis, Tullius de finibus), detalj.

Na lijevim marginama zapis *Morbus pestilentie* i tri različite ručice (dvije slične) drugom tintom i tuđom rukom (u Rep I zapis uključen u glavni tekst, ručice naznačene strelicom, ali treća u pogrešnom retku, uz *Stoici dolorem non malum esse* itd., umjesto uz *Dolorem maiorem opinio facit, non natura* 46). Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

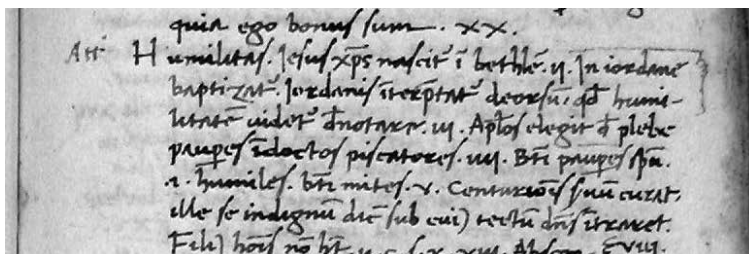

Slika 14: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 82r (= Rep I, 251–252, *Biblia*), detalj. Na obje margine niz likovnih znakova tuđom rukom: tri ručice (usp. s onima na **Slici 13**), dvije zvjezdice, mala vitica, pet znakova *Nota* (v. razliku u odnosu na Marulićev znak *Nota* na **Slici 8**; od 11 znakova sedam naznačeno strelicom u Rep I). Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

Slika 15: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 292r (= Rep II, 333, Marcus Antonius Sabellicus), detalj. Uz zapis *Nauis gubernatori reipublicę gubernator comparatur 33* na svakoj margini po jedna ručica drugom tintom i tuđom rukom; ručice se razlikuju, druga sliči donjoj na **Slici 12** (u Rep II nijedna nije naznačena). Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

Slika 16: MS Gesuitico 522 (Rim, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II), f. 433r (= Rep III, 333, Mattheus), detalj. Na lijevoj margini kratica Att(ende), na desnoj vitica, oboje tuđom rukom i drugom tintom, uz *Humilitas. Iesus Christus nascitur in Bethlem II. In Iordane baptizatur. Iordanis interpretatur deorsum, quod humilitatem uidetur denotare III.* (u Rep III ništa nije naznačeno). Snimka Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II, objavljeno s odobrenjem knjižnice.

47r	<i>Higinus</i>	crnosiva
47r	<i>Herodotus</i>	crna rdasta
C		
50r	<i>Plinius</i>	crna
52v	<i>Fab. Quintilianus in decl.</i>	sivlja
52v	<i>Tullius in Tusculanis</i>	smeđa
52v	<i>Tullius de finibus</i>	tamnije smeđa (oštrije pero)
52v	<i>Pomponius Mella in geog.</i>	crna
61v	<i>Paulus ad Cor. I</i>	crnosmeđa
62v	<i>Seneca</i>	smeđa
66r	<i>A. Gelius</i>	crnosmeđa
67v	<i>Laertius</i>	siva
69r	<i>Q. Curtius</i>	crna
69v	<i>M. Ant. Sabellicus</i>	crnosmeđa (reagirala s papirom)
72r	<i>Ciceronis opuscula</i>	svijetlosiva
72r	<i>Thucydides</i>	smeđecrvena
72v	<i>Oratius in epistulis</i>	crna
	<i>Tertullianus</i>	siva
73v	<i>Ex parte secunda commentariorum <Hieronymi></i>	crna
76r	<i>Idem <i. e. Iosephus> de antiquitate Iud.</i>	siva
	<i>Eusebius de preparatione euangelica</i>	crna
	<i>Augustinus de ciuitate Dei</i>	siva, varira
76v	<i><Origenes></i>	žutosmeđa
77r	<i>Higinus</i>	crnosiva
	<i>Herodotus</i>	crna rdasta
D		
78r	<i>Plinius</i>	crna
79v	<i>Fab. Quintilianus in decl.</i>	siva
79v	<i>Tullius in Tusculanis</i>	smeđa
80r	<i>Tullius de finibus</i>	crna
98v	<i>Laertius</i>	siva
99v	<i>Q. Curtius</i>	crna
100r	<i>Polibius</i>	crno-crvenkasta
101v	<i>Ciceronis opuscula</i>	siva
102r	<i>Oratius in epistulis</i>	crna
102r	<i>Tertullianus</i>	siva
102v	<i>Prima comm. Hier.</i>	smeđesiva
108r	<i>Eusebius de praeparatione</i>	crna
108v	<i>Augustinus de ciuitate Dei</i>	siva
109r	<i><Origenes></i>	smeđežuta
110r	<i>Higinus</i>	crnosiva
110r	<i>Herodotus</i>	crna
110v	<i>Basilius Magnus</i>	crvenosmeđa

Razlog ovakvim promjenama, kao i u slučaju korištenih papira, vidim u spomenutoj dugotrajnosti nastajanja kodeksa, uz okolnost da u Marulićevo doba nije bilo industrijski proizvedene tinte pripravljanje u strogo kontroliranim, postojanim uvjetima i omjerima. Tinta se pripremala u manufakturama, ponekad čak i

u kućanstvu;¹⁴ kako su se mijenjali materijalni uvjeti, varirali su i boja i kvaliteta. Tim se varijacijama, valja istaknuti, cod. Gesuitico 522 razlikuje od većine ostalih sačuvanih Marulićevih autografa. Koliko mi je bilo moguće ustanoviti proučavanjem digitalnih fotografija, kodeksi *Vita Hier.* te *Hercul.* i *Vir. ill.* (dva su potonja djela uvezana zajedno) pisani su tintama ujednačenih boja i kvaliteta (u *Vita Hier.* Marulić se koristio crnom tintom za glavni tekst, crvenom za naslove i marginalije¹⁵). I u *Hercul.* i *Vir. ill.* glavni je tekst pisan istom, danas crvenkastosmeđom tintom,¹⁶ ali su u *Hercul.* marginalije iste boje kao glavni tekst, dok je u *Vir. ill.* za njih korištena crvena tinta. U autografu *Dauid.* početni su popratni tekstovi (1–2v) pisani smeđom tintom, tinta naslova i marginalija danas na fotografijama izgleda svijetlonarančasto, a glavni je tekst pisan crnom tintom (3–44r); od f. 45r tinta glavnog teksta poprima nešto svjetliju, smečkastiju nijansu, no prelaz je prilično postupan. Tek u autografu *In epigr.* susrećemo dramatično odstupanje unutar glavnog teksta: on je u većem dijelu pisan crnom tintom (s naslovima, potcrtavanjima i marginalijama crvenom), ali na f. LVIIIv–LXI r za glavni je tekst korištena crvena tinta, ona poznata iz marginalija i naslova – kao da je Maruliću-pisaru u jednom času ponestalo crne tinte, a nije imao strpljenja ili mogućnosti da je pribavi – da bi na LXVIIv–LXXr glavni tekst bio ponovo pisan crnom, nešto bljeđom, povremeno s nijansom smeđe prema crvenoj.¹⁷

¹⁴ Recepti za kućnu pripremu tinte sačuvani su u jednom kodeksu iz Zaostroga; Jurica Matijević i dr., »Nekoliko starih recepata za pravljenje pisaće tinte iz knjižnice franjevačkog samostana u Zaostrogu«, *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, 7 (2016), 103–119.

¹⁵ Darko Novaković, »Novi Marulić: *Vita diui Hieronymi*«, CM III (1994), 5–24, 6, izvještavajući o otkriću autografa *Vita Hier.*, javlja »naslovi su istaknuti crvenom tintom koja je mjestimično nešto izbljedjela«, ali ne daje podatak o boji tinte u glavnom tekstu.

¹⁶ Konzervatorima i stručnjacima za arhivsku građu poznato je da se ova crvenkastosmeđa boja razvija tijekom vremena, degradiranjem željezno-galne tinte; za Marulića je i ta tinta bila crna. Usp. Jelena Duh, »Stabilizacija željezno-galne tinte fitatnim postupkom«, *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, 12 (27. prosinca 2021), 189–201; Yun Liu, Tom Fearn i Matija Strlič, »Photodegradation of Iron Gall Ink Affected by Oxygen, Humidity and Visible Radiation«, *Dyes and Pigments* 198 (1. veljače 2022): 109947.

¹⁷ Darko Novaković, »Dva nepoznata Marulićeva rukopisa u Velikoj Britaniji: MS. ADD. A. 25 u oxfordskoj Bodleiani i Hunter 334 u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu«, CM VI (1997), 5–31, 6, u prvom opisu novootkrivenog autografa iz Bodleiane, prema autopsiji, kaže o bojama tinte ovo: »Naslovi i marginalije pisani su crvenom tintom, a osnovni tekst crnom, sve do LIXv. Od natpisa na tom foliju do LXI za osnovni je tekst rabljena crvena tinta, koja je ponovno promijenjena na listovima LXI do LXVII (smeđe-sivkasti ton), a sam je kraj rasprave napisan zagasitom crvenom tintom (LXVII–LXX).«

5. Marginalije, Marulićeve i tuđe

Uz glavni tekst *Repertorij* sadrži i marginalne bilješke i bilješke unutar redaka. One su tekstualne i likovne. Tekstualne čine dodavanja zapisa, ispravci, orijentacijske upute čitaocu (npr. f. 50r *Vide inferius*; f. 120v *Sequitur ad folium II*), upozorenja da je nešto važno (kratice za *Nota* i *Attende*), ponavljanje pojedinih riječi iz zapisa i tematske kategorizacije zapisa, koje katkad postaju unakrsne referencije. Likovne su bilješke ručice, vitice, zvjezdice, točke, znakovi paragrafa i isticanja unutar teksta (izvedena crtama *iznad* označenih riječi).

Boja tinte, debljina i potezi pera pokazuju da bilješke koje potječu od Marulićeve ruke nisu nužno nastajale tijekom izrade glavnog teksta (usp. **slike 5–9**). Ni njihove funkcije nisu iste, kao što je vidljivo iz gornje kategorizacije. Pojedine pak bilješke ne smatram djelom Marulićeve ruke (**slike 10–17**). Od njegove prakse poznate iz autografa takve bilješke odstupaju načinom pisanja slova i kratica (**slike 10, 13, 16, 17**), oblikovanjem ručica i vitica (**slike 11–17**¹⁸) i odabirom grafičkog znaka (zvjezdica, točka, crta iznad označene riječi, **slike 10, 11, 14, 17**).

Nažalost, *editio princeps* nije marginalne bilješke *Repertorija* predstavila ni adekvatno, ni pouzdano, ni u cijelosti. Kritički aparat ne javlja koji su dijelovi glavnog teksta dodani na margini, a izdanje ne donosi *sve* marginalne bilješke, ni tekstualne ni likovne. O likovnim bilješkama Glavičić u uvodu šturo napominje: »Razna upozorenja sa strane, kažiprst, vitičasti vertikalni potez, zvjezdice, N(ota) i dr. zamijenjeni su ovdje iz tehničkih razloga strjelicom«¹⁹ sugerirajući tako da različiti znakovi imaju istu vrijednost, iako za Marulića (i ostale anotatore *Repertorija*) to nipošto nije bio slučaj – da jest, svuda bismo nalazili isti znak i ne bi se ponegdje s više njih označavalo isto mjesto (usp. **slike 8, 9, 15**). Nadalje, Glavičić ne razmatra razloge Marulićevih dopisivanja na marginama i ne spominje mogućnost da su neka od tih dopisivanja nastala znatno kasnije od glavnog teksta.²⁰ Tuđa je ruka registrirana samo kod naknadnog zapisa na f. 450r (to je kombinacija stihova iz Psalma 111 i Knjige Sirahove, očito posvećena Marulićevoj uspomeni), gdje priređivač u aparatu piše *aliena manu diversa que orthographia scripta haec ultima verba leguntur*; činjenicu da neke od bilježaka uključenih u izdanje nisu načinjene Marulićevom, već tuđom rukom, priređivač ne spominje nigdje drugdje.

¹⁸ Jedan od recenzenata ovog rada upozorava da bi crtež ručice na **Slici 17** mogao biti i Marulićev. To svakako ukazuje koliko je zahtjevan zadatak atribuiranja marginalnih bilježaka.

¹⁹ Glavičić, n. dj. (2), XI.

²⁰ Ne znam kako shvatiti ocjenu Glavičić, n. dj. (2), X: »Čistopis je izrađen negdje krajem XV. stoljeća, uz nešto kasnijih dodataka...« S obzirom da se u nastavku spominju inkunabule iz Marulićeve biblioteke, Glavičić je najvjerojatnije mislio na duže razdoblje nastanka glavnog teksta, iako bi se »nešto kasnijih dodataka« moglo odnositi i na dodatke na marginama, pa i na tuđe takve dodatke.

Prilog 1 donosi primjere Marulićevih marginalnih bilježaka različitih vrsta s folija prve trećine kodeksa (4r, 37v, 84r, 85r–86r – slova A, B, D), iz središnjeg dijela (189r, 247v–248r – slovo I, M) i iz posljednje trećine (333r–333v – P). Bilješke se susreću u čitavom *Repertoriju* i komentiraju ispise iz različitih djela. Ponegdje su učestale (85r–86r), ponegdje uključuju unakrsne referencije (na f. 4r pod natuknicom *Ars* marginalna bilješka identična je drugoj natuknici *Repertorija*, *Pictor*), a ponegdje izričito naglašavaju važnost pojedinih mjesta (na f. 84r, 85r–86r, pod natuknicom *Deus*, nalazimo bilješke *Deus*; na f. 333r isto mjesto ističu ručice s obje margine – takav se postupak Marulićeve ruke ne susreće više nigdje u kodeksu; **Slika 9**). No, za razumijevanje *Repertorija* je, kako sam već napomenuo, posebno važno što razlike u boji tinte i debljini pera znače da je Marulić neke marginalije dodavao znatno kasnije, kao čitalac vlastitog djela. Takve znatno kasnije marginalije mogu i dopunjavati glavni tekst (vidi u **Prilogu 1** primjer na 189r, te **Sliku 5** s detaljima 34v i 35r). U glavni ih tekst Glavičić redovno i uključuje – ali bez napomene o posebnom statusu takvog ispisa.

Prilog 2 te **Tablice 3–5** donose popis i pregled 249 bilježaka u *Repertoriju* koje ne smatram Marulićevima. Popis je otvoren za reviziju, osobito što se tiče atribucije likovnih znakova; određivanje autorstva i uspostava tipologije tih malih crteža zadaci su vizualne analize koju nećemo moći provesti bez nužnog prethodnog koraka, izrade cjelovitog kataloga i opisa ručica i vitica u Marulićevim autografima. Popis tuđih bilježaka nisam u mogućnosti ovdje iscrpno dokumentirati – za tako što zasad valja konzultirati sam kodeks ili njegove fotografije, dostupne u zbirci *Marulianuma*. Ovdje dajem tek prvi uvid u opseg i narav tuđih podataka u *Repertoriju*.

Tuđe su bilješke, kao i Marulićeve, dijelom likovne – ručice i vitice, ali i one za Marulića neuobičajene: zvjezdice, točke i isticanje crtom iznad riječi – a dijelom tekstualne: kratice *N(ota)* i *Att(ende)* te ponavljanja imena i termina iz glavnog teksta. Kao i kod Marulića, bilješke ponekad dolaze u kombinacijama (u **Prilogu 2** kombinacije dviju, odnosno triju bilježaka naznačene su kao 1+1, 1+1+1). Česta je kombinacija crte iznad riječi u tekstu i marginalnog zapisa. Moj je dojam da ne potječu sve tuđe bilješke od iste ruke i da su nastale u različitim razdobljima, tijekom različitih čitanja; usp. u fotografskim priložima razlike rukopisa na **Slikama 10, 13, 16, 17**, razlike ručica na **Slikama 11–15, 17** te »naguravanje« prvih četiriju bilježaka gore slijeva na **Slici 14**.

Tuđe bilješke nalazim u svim slovima *Repertorija* osim E. Nisu raspoređene ravnomjerno. Najviše ih ima pod slovima V (50), N (34), D (33). Pritom je učestalost bilježaka veća kod N (34 na 11 stranica) nego D (33 na 66 stranica). Osim pod slovom E, najmanje bilježaka ima pod M i O (po jedna; pritom je, s 88 ispisanih stranica, M drugo najopsežnije slovo u djelu), G i P (po dvije; P je najopsežnije slovo, sa 112 ispisanih stranica), te S (tri).

Tablica 3: Distribucija bilježaka tuđom rukom po slovima *Repertorija* i stranicama MS Gesuitico 522.

Slovo	Lokacija (f.)	Koliko ispisanih stranica	Koliko tuđih bilježaka
A	2–31	60	19
B	32–49	31	26
C	50–77	55	11
D	78–113	66	33
E	114–131	24	0
F	132–157	41	4
G	158–175	36	2
I	176–211	64	5
L	212–239	45	15
M	240–287	88	1
N	288–297	11	34
O	298–315	32	1
P	316–372	112	2
R	373–390	27	16
S	391–418	33	3
T	419–428	18	5
V	429–442	28	50

Od četrdesetak djela ekscerpiranih u *Repertoriju* tuđe se bilješke nalaze uz njih 30, najviše uz Bibliju (41, približno šestina ukupnog broja tuđih bilježaka), Plutarhove *Izreke* (31), Platona (25), Plutarhove *Životopise* (19) i Plinijevo *Prirodoslovlje* (18). Samo po jednu tuđu bilješku uz Marulićeve ekscerpte ima sedam djela: Augustin, *Evandjelje po Luki* i *Evandjelje po Ivanu*, Pseudo-Plinije *De viris illustribus*, Laktancije, prvi svezak Jeronimovih *Komentara* (dok uz ekscerpte drugog sveska *Komentara* ima 11 bilježaka) te Plutarhova *Problemata*.

Tablica 4: Broj tuđih bilježaka u *Repertoriju* po ekscerpiranim djelima i slovima natuknica.

Djelo (autor)	Broj bilježaka po pojedinim slovima	Ukupno bilježaka	Slova s bilješkama
<i>Biblia</i>	1, 5, 23, 4, 2, 1, 1, 1, 3	41	9
<i>Plutarchi apophthegmata</i>	9, 3, 1, 7, 4, 7	31	6
<i>Plato</i>	15, 1, 9	25	3
<i>Plutarchi vit.</i>	12, 2, 5	19	3
<i>Plinius</i>	5, 2, 4, 1, 6	18	5
<i>Seneca</i>	8, 7	15	2
<i>Tullius (Cicero) fin.</i>	10, 1, 2	13	3
<i>Hieronymus in parte secunda</i>	2, 1, 5, 3	11	4
<i>Tullius (Cicero) Tusc.</i>	2, 4, 3	9	3
<i>A. Gellius</i>	7, 2	9	2
<i>D. Laertius</i>	6, 3	9	2
<i>Valerius Maximus</i>	4, 3	7	2
<i>Marcus</i>	1, 2, 1, 1	5	4
<i>Polybius</i>	4	4	1
<i>Strabo</i>	4	4	1
<i>Mattheus</i>	2, 2	4	2
<i>Tullius (Cic.) opuscula</i>	2, 2	4	2
<i>Ovidius met.</i>	2, 2	4	2
<i>Quintiliani decl.</i>	2	2	1
<i>Aristotelis probl.</i>	2	2	1
<i>Quintus Curtius</i>	1, 1	2	2
<i>Origenes</i>	2	2	1
<i>Aemilius Probus</i>	2	2	1
<i>Augustinus</i>	1	1	1
<i>Lucas</i>	1	1	1
<i>Plinius vir. ill.</i>	1	1	1
<i>Lactantius</i>	1	1	1
<i>Hieronymus prima comm.</i>	1	1	1
<i>Plutarchi probl.</i>	1	1	1
<i>Ioannes</i>	1	1	1

Od tristotinjak natuknica *Repertorija* tuđe su ruke anotirale njih 67 (oko jedne petine). Najviše je tuđih bilježaka uz natuknice *Diuitię* (27 bilježaka, pet ekscerpiranih djela), *Bonitas* (18 bilježaka, također pet djela), *Nomen* (17 bilježaka, tri djela), *Victoria* (13 bilježaka, pet djela) i *Rex* (11 bilježaka, tri djela). Samo se po jedna tuđa bilješka nalazi uz 29 natuknica. Tematski, među natuknicama s tuđim bilješkama prevladavaju one koje ulaze u područje općeg morala, dok su manje istaknute natuknice koje pripadaju svakodnevnom životu (*Nauta*, četiri bilješke; *Aqua*, jedna; *Venti*, jedna) i isključivo kršćanstvu (*Penitentia*, dvije bilješke; *Conuersi*, jedna; *Confessio*, jedna; *Spiritus Sanctus*, jedna).

Tablica 5: Tuđe bilješke u *Repertoriju* po natuknicama i ekscerpiranim djelima.

Natuknica	Broj po autoru	Ukupni broj
<i>Auaritia</i>	1	1
<i>Anima</i>	1	1
<i>Audacia</i>	3, 2	5
<i>Aduersa</i>	2	2
<i>Aqua</i>	1	1
<i>Bruta</i>	5, 3	8
<i>Bonitas, Bonus</i>	1, 4, 2, 2, 9	18
<i>Bellum</i>	5	5
<i>Beneficium</i>	1	1
<i>Consortium</i>	1	1
<i>Consilium</i>	2, 1	3
<i>Clementia</i>	1	1
<i>Celeritas</i>	1	1
<i>Conuersi</i>	1	1
<i>Contemplatio</i>	1	1
<i>Cibus, potus</i>	1	1
<i>Curiosus</i>	1	1
<i>Confessio</i>	1	1
<i>Diuitię</i>	1, 2, 14, 5, 5	27
<i>Degener</i>	1	1
<i>Dolor</i>	4, 1, 4	9
<i>Docilis</i>	5	5
<i>Dolus</i>	3	3
<i>Fama</i>	1	1
<i>Fames</i>	3	3

<i>Gloria</i>	1	1
<i>Iniuria</i>	2	2
<i>Inimicus</i>	1	1
<i>Indoctus</i>	1	1
<i>Inuidia</i>	1	1
<i>Lętitia</i>	1, 2	3
<i>Luxuria</i>	2	2
<i>Liberalitas</i>	1, 2	3
<i>Lex</i>	2	2
<i>Libido</i>	2	2
<i>Libertas</i>	2	2
<i>Mulcta</i>	1	1
<i>Nauta</i>	1, 2, 1	4
<i>Nobilis</i>	7, 2	9
<i>Necessitas</i>	1, 1, 1	3
<i>Nomen</i>	15, 1, 1	17
<i>Numerus</i>	1, 4	5
<i>Nauis</i>	2	2
<i>Oratio</i>	1	1
<i>Penitentia</i>	2	2
<i>Religio</i>	2	2
<i>Risus</i>	2	2
<i>Ratio</i>	1	1
<i>Rex</i>	6, 3, 2	11
<i>Somnus</i>	1	1
<i>Spiritus Sanctus</i>	1	1
<i>Sacrilegium</i>	1	1
<i>Temperans</i>	3	3
<i>Timor</i>	1	1
<i>Testis</i>	1	1
<i>Vaticinium</i>	4	4
<i>Victoria, Victor</i>	2, 3, 2, 4, 2	13
<i>Vrbs</i>	1, 1, 3	5
<i>Vulgus</i>	1, 1, 2, 1	5
<i>Vota</i>	1	1

<i>Venia</i>	1, 1	2
<i>Veritas</i>	1, 1, 2	4
<i>Vigilię</i>	1	1
<i>Humilitas</i>	3, 2, 5	10
<i>Venti</i>	1	1
<i>Vindicta</i>	2, 4, 1, 1	8
<i>Vsus</i>	2, 2	4

Tuđe tekstualne bilješke svjedoče o interesu za antička imena i osobe, uglavnom one slavne (f. 22r *Plato*, *Dionysius*; f. 97v *Septimuleius*, *Lysander*, *Themistocles*, *Aratus*; f. 98r *Demosthenes*; f. 229r *Anacarsis*, *Femine Punice*; f. 290r *Cratylus*, *Theophilus*; f. 373r *Zoroastres*; f. 431r *Gedeon*; f. 434v *Hecuba*; f. 437v *Napeus*). Rjeđa su tematska podsjećanja (f. 23r *Temeritas*, f. 79v *Morbus pestilentie*, f. 137r *Aduersa*, f. 370v dvaput *penitentia*, f. 431r *fibula aurea donatus*, f. 435r *philosophi ciuitatibus dominantur*). Osamljeno se javljaju upućivanja na druge tekstove (f. 218r *Lucae VII* uz ispis iz Evanđelja po Mateju) i ispravci (f. 435r *ridiculum* umjesto Marulićeva udvajanja *rididiculum*).

6. Zaključna razmatranja

Repertorij je fascinantno svjedočanstvo horizonta Marulićevih interesa, ambicije i discipline; djelo i autograf pružaju intiman uvid u autorovu višedesetljetnu upornost i borbu (sa samim sobom, naznačenu deterioracijom rukopisa tijekom desetljeća) da planirano ostvari. To golemo djelo, međutim, nije naišlo na razumijevanje modernih istraživača. Najprije je, sve do Novakovića, doživljavano kao neautorsko i zato manje bitno; Glavičićovo je izdanje *Repertorij* pak predstavilo kao *uobičajeno* Marulićevo djelo, autorski i vremenski homogeno, nastalo i dovršeno u homogenom, ograničenom razdoblju. Nerazumijevanje je donijelo i manjak interesa. U više od četvrt stoljeća otkako je Novaković iznio ambiciozan program istraživanja *Repertorija*, nije ostvarena nijedna od predloženih točaka (istraživanje izvora, odnos kronologije Marulićevih djela i izrade *Repertorija*, identifikacija ekscerpiranih izdanja, analiza mijena Marulićeva rukopisa i pravopisa, potraga za knjigama Marulićeve biblioteke). Smatram da istraživanje *Repertorija* mora, uz točke koje je predložio Novaković, uključiti i fizički izvor djela, rimski kodeks Gesuitico 522. Punog razumijevanja djela nema bez razumijevanja kodeksa, nema bez opisa, a potom i interpretacije njegova formata, strukture sveščića i vrste papira, mijena boje tinte. Usto, tek proučavanje kodeksa otkriva da ni najintimnije i najmanje proučavano Marulićevo djelo nije tijekom pet stoljeća bilo bez svojih čitalaca, bez onih koji su se njime služili. Bio je to, najprije, sam Marulić, koji se svojoj zbirci općih mjesta opetovano vraćao kao čitalac i komentator – te je sljedeći

izazov protumačiti *koje* je to vlastite ekscerpte i *zašto* autor dodatno obilježavao. Kodeksom su se, međutim, služili i drugi. Ti su čitaoci nama nepoznati, ali za ono što u *Repertoriju* stoji bili su zainteresirani do te mjere da su na marginama ostavljali vlastite bilješke, i lako je moguće da su upravo ti drugi, nepoznati čitaoci zaslužni što je kodeks uvezan (ili preuvezan), da su upravo oni kodeks čuvali i sačuvali. Marulić, pokazuje to i ovo istraživanje, nikad ne stoji sam; uza nj, iza njega, oko njega, podupire ga njegova publika, podržavaju ga njegovi čitaoci.

Prilog 1: Primjeri marginalija Marulićevom rukom na stranicama *Repertorija*

Slo-vo	Stranica	Autor / Djelo	Natuknica	Tip marginalne bilješke	Opis bilješke	Tekst uz koji stoji bilješka	U editio princeps?
A	4r	Plinius	Auaricia	Tekst i likovna	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>N(ota)</i> , njoj zdesna vitica	<i>Quę malum amentia est id in uita cupere, quod aut etiam seruis contigerit aut ne in regibus quidem inuenerit finem?</i>	Ne
A	4r	Plinius	Ars	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>Picto(r)</i> .	<i>Naturam ipsam imitandam esse, non artificem, dixit Eupompus pictor.</i>	Ne
A	4r	Strabo	Audacia	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>Aux(iliu)m.</i>	<i>Fimbrię glorianti, quod die XI Ilium cepisset quam Agamemnon uix X anno, quidam respondit: Non enim Hector aderat, qui pro ciuitate staret 231.</i>	Ne

A	4r	Strabo	Audacia	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>p(er) ic(u)l(u)m</i> .	<i>Mylasia urbs accliui montis iugo subiecta, de qua quidam dixit: conditor, si non semper metuebat, nec etiam erubescibat</i> 254.	Ne
B	37v	Seneca	Beneficium	Tekst i likovna	Drugom tintom, znatno debljim perom, zdesna: <i>Grecin(us)</i> , vitica	<i>Gręcinus Julius pecuniam donatam ab imperatoribus noluit accipere</i> 27. <i>Dei beneficia homini collata</i> 28.	Da; umjesto vitice strelica, ali uz redak iznad ovih rečenica.
B	37v	Seneca	Beneficium	Tekst	Drugom tintom, znatno debljim perom, zdesna: <i>Plato</i> .	<i>Plato uectori gratuito se debere dixit. Vbi autem idem omnibus pręstari intellexit, iam non se debere dixit, quod non tanquam sibi pręstitum esset, sed tanquam uni e uulgo</i> 41.	Da
D	84r	Biblia	Deus	Tekst	Drugom tintom, zdesna: <i>tr(initas)</i> .	<i>Apparuit Dominus Abrahe in ualle Mambre; tres uidit, et unum adorauit</i> 3.	Ne
D	84r	Biblia	Deus	Tekst	Drugom tintom, slijeva: <i>ho(mo)</i> .	<i>Ad Moysen: Constitui te deum pharaonis.</i>	Ne

D	84v	<i>Biblia</i>	<i>Deus</i>	Tekst	Drugom tintom, slijeva: <i>S(piritus) S(anctus)</i> .	<i>O quam bonus et suavis est, Domine, Ne spiritus tuus in omnibus.</i>	Ne
D	85r	<i>Biblia</i>	<i>Deus</i>	Tekst	Drugom tintom, zdesna: <i>tr(initas)</i> .	<i>Trinitas sancta</i> 162.	Ne
D	85r	<i>Biblia</i>	<i>Deus</i>	Tekst	Drugom tintom, zdesna: <i>S(piritus) S(anctus)</i> .	<i>Vt facta est terra eorum in desolationem a facie ire columbe, id est Dei</i> 174	Da
D	85v	<i>Biblia</i>	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>rex</i> .	<i>De regno Christi Psalmus XCVIII</i> 117.	Da
D	85v	<i>Biblia</i>	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>D(eu)s</i> .	<i>De sessione eius a dextris Dei: Psalmus CIX.</i>	Da
D	85v	<i>Biblia</i>	<i>Deus Christus</i>	Likovna	Drugom tintom, perom debljine kao u glavnom tekstu, slijeva: <i>vitica</i> .	<i>Ciuitas obsidetur a rege magno, a paupere sapiente liberatur. Liberator ab ingratis contemnitur</i> 134.	Ne
D	85v	<i>Biblia</i>	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>X (Christus)</i> . ²¹	<i>Hortus conclusus et fructificans Maria, uirgo et mater.</i>	Da

²¹ Ovdje i u dva slučaja niže kraticu koju donosim kao kristogram (X) Glavičić u Rep I čita i razrješuje kao *V(irgo)*. Na upozorenju zahvaljujem jednom od recenzenata ovog rada.

D	85v	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>t(em) p(u)s</i> .	<i>Cum quietum silentium continerent omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus, Domine, de cęlo, a regalibus sedibus uenit, id est Christus natus est 140.</i>	Da
D	85v	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: <i>gl(oria)</i> .	<i>De sapientia Christi et gloria eius inter angelos et homines 146.</i>	Da
D	85v	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva (odmah iznad sljedeće, uz istu rečenicu): <i>X (Christus)</i> .	<i>De natiuitate Christi ex uirgine...</i>	Da
D	85v	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, različitom i od prethodnih bilježaka i od glavnog teksta, perom tanjim nego u prethodnim bilješkama, slijeva: <i>Ad inf(eros)</i> .	<i>... et descensu ad inferos etc. de illo 146.</i>	Da

D	85v	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, slijeva: X (<i>Christus</i>).	<i>Ecce uirgo concipiet et pariet filium.</i>	Da
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Likovna	Svjetlijom tintom, tanjim perom, zdesna: mala vitica.	<i>Ecce enim Dominus egredietur de loco suo etc. 156.</i>	Ne
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>rex</i> .	<i>Ecce in iustitia regnabit rex etc.</i>	Da
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>D(eu)s</i> .	<i>Deus ipse ueniet et saluabit uos 159.</i>	Ne
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>D(eu)s</i> .	<i>Manus quoque mea fundauit terram, et dextra mea mensa est cēlos etc.</i>	Da
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>D(eu)s</i> .	(neposredan nastavak prethodno obilježenog dijela) <i>et nunc Dominus misit me, Dominus ab utero uocauit me etc.</i>	Ne
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>D(eu)s</i> .	<i>De ęterna generatione filii a patre. Christus fons aque uiue.</i>	Da

D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Likovna	Tintom i perom sličnim glavnom tekstu, zdesna odmah uz tekst: vitica.	<i>Quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi uiator declinans ad manendum?</i>	Da, umjesto vitice strelica.
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>rex.</i>	<i>suscitabo Dauid germen iustum, et regnabit rex et sapiens erit...</i>	Da
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>rex.</i>	<i>Christus est princeps Ecclesie.</i>	Ne
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>pax.</i>	<i>De redemptione per Christum in abundantia paci et ueritatis</i>	Ne
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>D(aui)d.</i>	<i>In diebus illis germinare faciam Dauid germen iustitie...</i>	Ne
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>rex.</i>	<i>Item de sacerdotio Christi et regno eius.</i>	Ne
D	86r	Biblia	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>D(eu)s.</i>	<i>Post hęc in terris uisus est, et cum hominibus conuersatus est 183.</i>	Ne

D	86r	<i>Biblia</i>	<i>Deus Christus</i>	Tekst	Drugom tintom, debljim perom, zdesna: <i>D(eu)s.</i>	<i>Similitudo throni et quasi aspectus hominis desuper 184.</i>	Ne
I	189r	<i>Paulus ad Romanos</i>	<i>Iudicium Dei</i>	Dio glavnog teksta	Debljim perom, crvenkastom tintom, zdesna: <i>Angelos iudicabimus VI.</i>	<i>Dio glavnog teksta</i>	Da, bez naznake da je zapisano na margini.
M	247v	<i>Biblia</i>	<i>Miracula</i>	Tekst	Drugom tintom, slijeva: <i>Sol et Luna.</i>	<i>Stetit Sol et Luna.</i>	Ne
M	247v	<i>Biblia</i>	<i>Miracula</i>	Tekst	Drugom tintom (boja kao gore), slijeva: <i>Sol.</i>	<i>Reductio umbrę per lineas, signum futurę salutis Ezechie 68.</i>	Da
M	248r	<i>Biblia</i>	<i>Miracula</i>	Tekst	Drugom tintom (boja kao prethodne dvije), slijeva: <i>Sol.</i>	<i>Signum Ezechie in horologio Achaz ut supra 159.</i>	Da
P	333r	<i>Biblia</i>	<i>Peccatum</i>	Tekst	Drugom tintom, slijeva: <i>Vsus.</i>	<i>Vitium usitatum cum labore emendatur 134.</i>	Ne
P	333r	<i>Biblia</i>	<i>Peccatum</i>	Likovna	Slijeva i zdesna na marginama: po jedna ručica drugom tintom.	<i>Sancta a gentibus pollui Deus permittit propter peccata populi sui Israel 226.</i>	Ne

P	333v	<i>Biblia</i>	<i>Peccatum</i>	Tekst	Sličnom tintom, slijeva: <i>Spes.</i>	<i>Memor esto uerbi tui in quo mihi spem dedisti. Psalmus CXVIII 120.</i>	Ne
---	------	---------------	-----------------	-------	---------------------------------------	---	----

Prilog 2: Pregled tuđih bilježaka u *Repertoriju* po slovima i ekscerpiranim djelima

Slovo	Stranice s tuđim bilješkama	Broj tuđih bilježaka	Djela	Natuknice
A	4 (3r; 3v; 22r; 30v)	10	Biblia (1); Marcus (1); D. Laertius (1+1+1); Polybius (1+1, 1+1); Augustinus (1)	Auaritia (Bibl.1); Anima (Marc. 1); Audacia (Laert. 1+1+1); Aduersa (Polyb. 1+1); Audacia (Polyb. 1+1); Aqua (Aug. 1)
B	4 (32v; 33r; 33v; 34r)	32	Plinius (1+1, 1, 1+1); Strabo (4); Apophthegmata Plutarchi (9); Quint. decl. (2); Tullius Tusc. (2); Tullius fin. (10)	Bruta (Plin. 1+1, 1, 1+1; Strabo 1+1, 1); Bonitas (Strabo 1); Boni (Apopht. Plut. 4); Bellum (Apopht. Plut. 5); Bonus (Quint. decl. 2); Bonus (Tull. Tusc. 2); Bonus (Tull. fin. 9); Beneficium (Tull. fin. 1)
C	6 (52r; 55r; 57r; 58r; 59v; 60v)	11	Apophthegmata Plutarchi (3); Biblia (5); Marcus (2); Lucas (1)	Consortium (Apopht. Plut. 1); Consilium (Apopht. Plut. 2); Clementia (Bibl. 1); Celeritas (Bibl. 1); Consilium (Bibl. 1); Conuersi (Bibl. 1); Contemplatio (Bibl. 1); Cibus, potus (Marc. 1); Curiosus (Marc. 1); Confessio (Luc. 1);

D	8 (79r; 79v; 80r; 80v; 81r; 81v; 82r; 97v; 98r)	44	Apophthegmata Plutarchi (1); Plinius de vir. ill. (1); Tullius Tusc. (1+1, 2); Tullius de fin. (1); Hier. in p. sec. (2); Biblia (1+1, 1+1+1, 11, 1+1, 5); Plutarchus vit. (1, 1+1, 1+1, 1, 1+1, 2, 1+1)	Diuitiē (Apophth. Plut. 1); Degener (Plin. vir. ill. 1); Dolor (Tullius Tusc. 1+1, 2); Dolor (Tullius fin. 1); Diuitiē (Hier. p. sec. 2); Docilis (Bibl. 1+1, 1+1+1); Dolus (Bibl. 4); Diuitiē (Bibl. 7, 1+1, 5); Dolus (Plut. vit. 1, 1+1); Diuitiē (Plut. vit. 1+1, 1, 1+1); Dolor (Plut. vit. 2, 1+1)
E	0	0		
F	1 (137r)	4	Biblia (4)	Fama (B 1); Fames (B 3)
G	1 (160r)	2	Hier. in p. secunda (1)	Gloria (Hier. p. secund. 1)
I	3 (176r; 183r; 187r)	5	Plinius (1+1); Biblia (2); Marcus (1)	Iniuria (Plin. 1+1); Inimicus (Bibl. 1); Indoctus (Bibl. 1); Inuidia (Marc. 1)
L	6 (217v; 218r; 224v; 229r; 231v; 232v)	15	Biblia (1); Mattheus (1+1); Lactantius (1); Valerius Maximus (1+1, 1+1); Ciceronis opuscula (1+1); Hieronymus ex secunda comm. (1+1, 1, 1+1)	Lētitia (Bibl. 1); Luxuria (Mt. 1+1); Liberalitas (Lact. 1); Lex (Val. Max. 1+1); Libido (Val. Max. 1+1); Libertas (Cic. op. 1+1); Liberalitas (Hier. p. sec. 1+1); Lētitia (Hier. p. sec. 1+1)
M	1 (277v)	1	Prima comm. Hier. (1)	Mulcta (Hier. p. prima 1)
N	3 (288v; 289v; 290r)	40	Biblia (1); Ovidius met. (1+1); Seneca (1+1, 1+1, 1+1, 2); Plato (6, 1+1, 1, 1+1, 4); Problemata Arist. (2); Problemata Plut. (1); Gellius (7); Plutarchus vit. (1+1); Q. Curtius (1); Cic. opusc. (1+1)	Nauta (Bibl. 1); Nauta (met. 1+1); Nobilis (Seneca 1+1, 1+1, 1+1, 1); Necessitas (Sen. 1); Necessitas (Pl. 1); Nomina (Pl. 6, 1+1, 1, 1+1, 4); Nauta (Probl. Arist. 1); Numerus (Probl. Arist. 1); Nomen (Probl. Plut. 1); Numerus (Gell. 4); Nomen (Gell. 1); Nobilis (Plut. vit. 1+1); Necessitas (Curt. 1); Navis (Cic. op. 1+1)

O	1 (300v)	1	Biblia (1)	Oratio (Bibl. 1)
P	1 (370v)	2	Origenes (2)	Penitentia (Orig. 2)
R	3 (373r; 373v; 374r)	16	Plinius (4); Apophth. Plut. (7); Valerius Maximus (3); Aemilius Probus (2)	Religio (Plin. 2); Risus (Plin. 1+1); Ratio (Apophth. Plut. 1); Rex (Apophth. Plut. 6); Rex (Val. Max. 3); Rex (Aem. Prob. 2)
S	3 (391r; 399v; 400v)	3	Plinius (1); Marcus (1); Ioannes (1)	Somnus (Plin.); Spiritus Sanctus (Marc.); Sacrilegium (Io.)
T	2 (419r; 423r)	5	Apophthegmata Plutarchi (4); Plato (1)	Temperans (Apophth. Plut. 3); Timor (Apophth. Plut. 1); Testis (Plato 1)
V	14 (429r; 429v; 430r; 430v; 431r; 432v; 433r; 434v; 435r; 435v; 436r; 436v; 437v; 438r)	58	Plinius (6); Apophth. Plut. (7); Tullius Tusc. (3); Tullius fin. (2); Hier. in p. sec. (3); Biblia (3); Mattheus (1+1); Ov. met. (1+1); Seneca (1, 1+1, 1+1, 1+1); Plato (1+1, 1+1, 2, 1+1, 1); Gellius (1+1); Plutarchus vit. (2, 1+1+1); D. Laertius (1+1+1, 1+1, 1); Q. Curtius (1)	Vaticinium (Plin. 4); Victoria (Plin. 2); Vrbs (Apophth. Plut. 1); Victor (Apophth. Plut. 3); Vulgus (Apophth. Plut. 1); Vota (Apophth. Plut. 1); Venia (Apophth. Plut. 1); Veritas (Tull. Tusc. 1); Vulgus (Tull. Tusc. 1); Vigilię (Tull. Tusc. 1); Vulgus (Tull. fin. 2); Humilitas (Hier. p. sec. 3); Victoria (Bibl. 2); Venti (Bibl. 1); Humilitas (Mt 1+1); Vindicta (Ov. met. 1+1); Venia (Sen. 1); Vsus (Sen. 1+1); Vindicta (Sen. 1+1, 1+1); Victoria (Plato 1+1, 1+1); Vrbes (Plato 1); Veritas (Plato 1); Vsus (Plato 1+1); Vindicta (Plato 1); Veritas (Gell. 1+1); Victoria (Plut. vit. 2); Vrbs (Plut. vit. 1+1+1); Humilitas (D. Laert. 1+1+1, 1+1); Vindicta (D. Laert. 1); Vulgus (Q. Curt. 1)

Neven Jovanović

MS GESUITICO 522 AND THE UNKNOWN HISTORY OF MARULIĆ'S
REPERTORIUM

The paper describes material and textual aspects of Marulić's autograph of the *Repertorium*, MS Gesuitico 522 (Rome, Biblioteca nazionale centrale Vittorio Emanuele II); the *Repertorium* is Marulić's moral and religious commonplace book, a fair copy of excerpts from more than forty texts from his library. I consider the format of the codex, its fascicle structure and the way they are currently bound together, kinds of paper used and their watermarks, the changes of the ink that Marulić used, and the marginal notes in the codex. These aspects, not previously discussed, are important for an understanding of how the *Repertorium* was conceived and made, and what happened with the codex when it was not under its author's control. The elongated format of the codex was named in Italy *vachetta*; it was used not only for lists, administration and accounts, but also for organizing the notes and commonplace books of scholars such as Ulisse Aldrovandi. Ms Gesuitico 422 in its actual state is composed of 50 fascicles, mostly quinions (31) and quaternions (16). Fascicle 1 is now a duernion, fascicle 2 a ternion, fascicle 3 a bifolium; fascicle 50 contains also a smaller ternion (50a) with another list of Roman emperors who persecuted Christians and of the early Christian martyrs (see **Table 1**). The fascicle structure explains the empty (surplus) pages of the *Repertorium*, because the excerpts under a new letter of the alphabet always get a new fascicle. The smudging and wear of the first pages of some of the fascicles suggests that Marulić (and other readers) used the *Repertorium* unbound, as several sets of fascicles. This supports the claim of Bratislav Lučin that the *Repertorium* is listed in Marulić's will (in its *Inventarium librorum*) as *Ex auctoribus dicta, libelli parui n.o 4* (four sets of fascicles, each comprising some 100 leaves). Lučin further advances the idea that when, at some point, somebody decided to have the fascicles bound together, a mistake was made: the first bifolium was lost, the first quinion fell apart, its first and last leaf were bound separately, and the first and the last leaf of the remaining quaternion were folded separately and in a wrong way. This hypothesis was confirmed by my inspection of Ms Gesuitico 422 *in situ*. The codex contains different kinds of paper with different watermarks; I identified four of them in the standard watermark collections (**Images 1–4**), which report that all four were used during the period 1489–1506. The watermarks thus support the assertion of Darko Novaković that the *Repertorium* was composed over an extended period of more than thirty years, from the early 1480s until after 1515. Moreover, some fascicles of Ms Gesuitico 422 are composed of different kinds of paper – except for the letter G, they are always the second fascicles for an individual letter of the alphabet. Compiling the fair copy of the *Repertorium* over three decades, Marulić wrote in inks of different colors, qualities and consistencies; some ink

must have been locally made or even home-made (representative changes of ink are shown in the **Table 2**). This is a solitary case in Marulić's scribal usage; all his other preserved autographs were written with one type of ink (using red only for titles and marginal notes; an exception is the *In epigr.*, where Marulić used red ink for an extended section of the main text, probably because it was not possible readily to obtain the black ink).

The *Repertorium* contains numerous marginal and interlinear notes, both textual and drawn. Textual marginalia provide additions to the main text, corrections, instructions for the reader, emphases, repetitions of certain words from the main text and categorisations of excerpts (such categorisations can become cross-references, using keywords from the *Repertorium* itself). The drawings are little hands with pointing fingers (*maniculae*), twining vine-like lines, asterisks, dots, paragraph signs (pilcrows), and interlinear lines drawn *above* the marked words. The ink and the pen with which these textual and drawn additions were made (see **Images 5–9**) suggest that they were not contemporary with the main text. Some of them Marulić must have added much later (**Appendix 1**). Other notes, again, were not from Marulić's hand (**Images 11–17, Tables 3–5, Appendix 2**). I have noticed 249 such cases. This was not registered in the *editio princeps* of the *Repertorium* (ed. Branimir Glavičić, 1998–2000). The notes in other hands – they seem to have been made by different persons, at different times – include both text (abbreviations for *Nota* and *Attende*, repetition of names and terms from the main text) and drawings (manicules and vine-like lines, asterisks, dots, interlinear lines above words of interest). Such notes occur in all parts of the *Repertorium* except in articles under the letter E. They annotate excerpts from 30 of 40 books from which Marulić had culled commonplaces; excerpts annotated by other hands are most often from the Bible (41), from Plutarch's *Apophthegmata* (31), from Plato (25), Plutarch's *Lives* (19) and Pliny's *Natural History* (18). Of some 300 keywords of the *Repertorium*, other hands annotated excerpts under 67 keywords, most frequently under *Diuitiæ* (27 marginal notes in other hands, excerpts from five books), *Bonitas* (18 notes, excerpts from five books as well), *Nomen* (17 notes, excerpts from three books), *Victoria* (13 notes, excerpts from five books) and *Rex* (11 notes, excerpts from three books). The keywords annotated by other hands have to do mostly with morals, sometimes with the everyday life (*Nauta, Aqua, Venti*), rarely with Christianity (*Penitentia, Conuersi, Confessio, Spiritus Sanctus*). Textual notes by other hands suggest an interest in ancient pagan names and persons (for example, f. 22r *Plato, Dionysius*; f. 97v *Septimuleius, Lysander, Themistocles, Aratus*; f. 98r *Demosthenes*; f. 229r *Anacarsis, Feming Punicę*), less frequently in certain themes (f. 23r *Temeritas*, f. 79v *Morbus pestilentie*, f. 137r *Aduersa*, f. 370v twice *penitentia*, f. 431r *fibula aurea donatus*, f. 435r *philosophi ciuitatibus dominantur*).

Keywords: Marko Marulić, manuscript codex, material aspects of the codex, fascicle structure, *vachetta* format, watermarks, ink, marginal writings and drawings

